

II.

BESZÉD,

MELLYVEL

1880. szeptember 1-én

A BUDAPESTI KIR. MAGY. TUDOMÁNY-EGYETEMEN

RECTORI SZÉKÉT

ELFOGLALTA

BERGER EV. JÁNOS,

ESZTERGOM FŐEGYHÁZMEGYEI ÁLDOZÁR, HITTUDOR, AZ Ó-SZÖVETSÉGI
TANULMÁNYOK, SZ. ÍRÁS MAGYARÁZAT S HÉBER NYELV NY. R. TANÁRA,
A HITTUDOMÁNYI KAR VOLT DEKÁNJA.

Mélyen Tisztelt Gyülekezet!

A tudomány-egyetem Rectora és Tanácsa új tagjainak évenként történő ünnepélyes beiktatásakor, mintegy önkéntelenül, kivált hármias reminiscencia támad emlékezetünkben: először is, az egyes karokban a dékánoknak, az összegyetem kebelében pedig a karok sorrendje szerint váltakozó Rectornak megválasztásában évenként nyilvánuló, a társat testvériesen társhoz kötő, de egyúttal fensőbb közcélra társat társ fölé emelni is kész *legszebb bizalmi viszony-é*; továbbá az „Alma Mater“-t akár szellemi fensőbbségénél fogva is méltán megillető *önkormányzati jogkör-é*, legbecsesebb s legüdvösebb eme kiváltságaink összlete, az egyetemek szervezetének, virágzásának ezen mindenkor éltető eleme s *valódi palládiumá-é*; végre valamint az egyes karokban képviselt tudomány-szakcsoportulatok, úgy az egyes tudományszakok közti egyrangúság s legbensőbb szerves összetartozás folytáni törhetlen frigyét kifejező és minden igazi tudomány közös célját s tárgyát — az igazságot jellemző *összhangzatos egység-é*, melyet legszebben visszatükröztet, úgy maga az összes karokat képviselő Tanács, mint az évről-évre karonként, s így szakcsoportulatokként is választatni szokott Rector „ezen az egyetemi testületek egységét is kiválóan

képviselő, a főiskolák eredetével egykorú ősrégi tisztség“ ¹⁾ hordnoka.

Hogy, midőn az egyes karok által kiküldve volt tisztelt választók többségileg nyilvánított akaratából, a rectori jelvényeknek nagyérdemű elődöm kezeiből történt ünnepélyes átvétele után, a szintén imént beiktatott érdemes új tanács-tagok közt, — kiket ezennel szívből üdvözölök — e díszes elnöki széket elfoglalni szerencsém van: e hármas „memento“ is lelkem mélyében annál komolyabban villan meg, minél közvetlenebbül, s kiválóbban az épen a rám ruházott tisztet érinti: — azt úgy hiszem, mint önkint érthetőt, elég említenem.

I.

Ekkép a legelől említett nemesb társ-viszony jutván eszembe, fogadja mindenekelőtt a kiküldve volt tisztelt választó-testület mélyen érzett hálás köszönetemet annyira megtiszteltető, s eléggé meg nem becsülhető szíves *bizalmáért annál is inkább*, mert nem egy tekintetben *kevésbé minősítettet*, lepett meg azzal, „minél becsesebbet és fényesebbet tanár nem ambiálhat“, *s érdemtelenebbet* állított váratlanul tudom. egyetemünk areopagjának élére, mi csak fényes érdemek s kiváló tulajdonok legszebb jutalma szokott lenni.

De minél rendkívülibb volt a körülmények közt érdemtelenségemre nézve e távulról sem várt kitüntetés, annál komolyabb is az aggodalom: vajjon a rám ruházott fontos tiszttel járó feladatok nagy-

¹⁾ Dr. Pauler. 1860/1. t. é. székfogl. b. 52. l.

sága, és a csekély erőm közti aránytalanság miatt, nem leend-e a legtisztább szándék mellett is működésem *meddő erőlködés a helyett*, hogy a rendkívüli bizalom jogos várakozásainak *nem közönséges siker*, a rendkívüli kitüntetésnek *legalább utólag szerzett érdem* felelne meg.

Az „Alma Mater“ legszentebb érdekeinek mérész veszélyeztetésével azonosnak tartottam volna is és tartanám nyúltni a rectori jogarhoz, hacsak nem bátorított volna és biztatna, *úgy a velem együtt kormányra hívatott érdemes Tanácsnak* elégtelenségemet pótlendő tapintatos bölcs támogatása, valamint a *tisztelt karoknak*, sőt alkalmilag minden *egyes tanártársnak is* szíves közreműködése.

Ezen illetékes támogatást szabadjon is ezennel ünnepélyesen annál is inkább kikérnem, s biztosabban reménylenem, minél fokozottabb mérvben van rá szükségem, s a körülmények közt minél rendkívülibb bizalom emelt a nagy felelősséggel járó fontos és nehéz tisztre.

A mit egy tisztí elődöm hason alkalommal tanácstársairól mondott, azt teljes joggal mondhatom el ma én is:

„Az egyetemi Tanács oly férfiakból alakult, kikben a tudomány a lélek emelkedettségével, az ügyavatottság a kezelési ügyességgel, a hivatal tudata a szükséges körültekintéssel, az állás-sugallta szigor a helyzet által ajánlott discretióval . . . elválaszthatlanul párosul; kik magasztos kötelmeik teljesítésében forró honszeretetüknek is legszebb legáldásosabb zálogát hiszik a haza oltárára bemutatni, kik a tudós borostyánjával, közelismerés szerint, a hon-

polgári erények pálmaágát is egyesítik“ ²⁾, úgyszintén túlzás nélkül ismételhetem, mit 3 év előtt egy másik ünnepélyesen hangsúlyozott, hogy t. i. a tanártársak „köztudományos, jobbára irodalmilag is constatált hathatós szellemereje, az európai tudományosság színvonalán mozgó szakavatottsága és ernyedetlen előretörekvése még a rágalmat kockáztatni kész tájékozatlan gyanakodást is elriasztják.“ ³⁾

Ily férfiak támogatása s közreműködése mellett legalább is a normál-administratív feladatok kellő megoldása iránt — Isten segítségével — nemcsak alapos reményem lehet, sőt alig csalatkozom, midőn azt hiszem, hogy e hathatós támogatás — melyhez még „az állandó hivatali személyzet kitünőnek ismert segédlete is“ járuland — már magában véve is az óhajtott siker iránt a lehető legnagyobb biztosíték.

II.

Az új egyetemi Tanács és a Rector beiktatásakor „mindannyiszor“ — mondja mindnyájunk által mélyen tisztelt egy nagytudományú férfiú — „mindannyiszor ujolag érvényesül az egyetemek ősi alapintézményeinek egyike, *önkormányzati joguk gyakorlata*“ ⁴⁾ és a különben e téren ideálként előttünk járdaló mívelt külföld közel ezredéves tapasztalata, s jelen meggyőződése szerint is — tehetjük hozzá: „az egyetemek csak akkor fejlődhetnek rendeltetésüknek megfelelőleg . . . ha szabadok.“ — „Éberek-

²⁾ 1868/s. t. é. székfogl. b. 80. l.

³⁾ Acta Reg. Scient. Universit. etc. 1877/s. fasc. I. 58. l. Dr. Hoffmann.

⁴⁾ Dr. Pauler. 1865/s. t. é. üdv. b. 43. l.

nek kell tehát lennünk, nehogy . . . — autonomiánk — épségén csorba ejtessék, mert ez könnyen magát egyetemi életünk szívére sérthetné“, így int egy másik, ⁵⁾ és helyesen jegyzi meg egy harmadik elődöm, hogy „visszásság is lenne, a haza és nemzet felvirágoztatására üdvös nagy hatást várni azon egyetemi testületektől, melyekre saját ügyeik vezetését sem bízhatni. Mikép, mi alapon fejlődjék mélyebb felfogás, ítélet, tudomány és igazságszeretet, tiszta polgári jellem és önállóság azon főtanoda növendékeiben, mely *állam-intézképvényileg kiskoruként* vezettetik.“ ⁶⁾

S azért kivált *ma, midőn* önkormányzati jogainknak, elég hosszú félbeszakítás után, az 1860/1. tanévben történt visszanyerése, s így *beléletünk kifejlődésében* támadt új egy korszaknak *második évtizedes fordulóját* üljük: — tudomány-egyetemünk e palladiumáról is illik *kiválóban* emlékeznünk.

Magyar anya-egyetemünknek, a nemzeti tudomány s művelődés eme köz- és gyűpontjának természetes valódi életelemét képező és abban álló kiváltságai, vagy jobban mondva jogai, melyek szerint „mind tanulmányi, mind fegyelmi, mind testületi ügyeinket, a törvényes felügyelet fentartásával, önmagunk, szabadon választott tiszteink, előljáróink által kezeljük s kormányozzuk“ ⁷⁾ — kell, hogy *annál becsesebbek* legyenek előttünk, minél tovább egészben vagy részben nélkülöztük azokat, lévén oly idő — a sokszerűen zsibbasztó gyámkodásnak szomorú ered-

⁵⁾ Dr. Rupp. 1866/7. t. é. székf. b. 52. l. — Acta etc. 1878/9. t. é. fasc. I. tanévmegny. b. 61. l.

⁶⁾ Acta etc. 1874/5. t. é. fasc. II. 30. l. Dr. Kovács.

⁷⁾ 1861/2. t. é. székf. b. 61. l. Dr. Pauler.

mények s tanulságokról örökké nevezetes ideje, midőn „még külföldön az autonom-igazgatás, majdnem teljes elenyészttével csak a tudomány-egyetemek tarták azt meg, addig hazánkban e rendszer teljes virágzása mellett municipiumainkban, megyéink, kerületeink, városainkban, épen a tudomány-egyetem vetköztetett ki annak gyakorlatából“ ; ⁸⁾ — és kell, hogy *annál féltékenyebben* is megőrizzük s fentartsuk jogainkat, kiváltságainkat, minél bizonyosabb, hogy azokra nézve úgysem vetélkedhetünk sem a külföldiekkel, sem a monarchia másik felének főegyetemével.

És ezen, nemcsak az „Alma Mater“ méltóságának, hanem magának a hazai tudománynak, s ebből táplálkozó nemzeti közmívelődésnek is mélyen érdekében álló hű megőrzés, s csorbítatlan fentartás csak mindnyájunk kifogástalanul buzgó s lelkiismeretes közreműködése, férfias egyetértés, az egyetemi szervezetnek megfelelő fórumok kölcsönös kellő tiszteletben — s a testületi szellem minden alkalommal szem előtt tartása, valamint az által történhetik legbiztosabban, ha folyton résen állunk, a bárminő kelletlen beavatkozásoknak könnyen alkalmul szolgálható, s lassankint veszélyesen halmozódó praecedenseket képező incidensek tapintatos távoltartására esetleg jókori gyökeres orvoslására.

III.

A harmadik, kivált napjainkban sarkalatos elvi jelentőségű, s eléggé meg nem szívlelhető tárgyról,

⁸⁾ 1865/s. t. é. üdv. b. 48. l. Dr. Pauler.

melyet a beiktatási ünnepélyek bármikor is, de ma tán az alább érintendők miatt szintén kiválóbban emlékeztünkbe juttatnak, t. i. az egyes tudomány-szakcsoportulatok s az ezeket képviselő testületek, valamint maguk az egyes tudományszakok közti legbensőbb szerves összetartozandóságról, s így természetes egymásrasszorulás, s egységről tüzetesebben vagy legalább alkalmilag egy-két szóval, az igazán tudományos teljesség, mélység és biztos haladás érdekében is megemlékezni, méltán elég fontosnak találta majdnem valamennyi nagyérdemű tiszti elődöm, valamint nem egy dékáni szózat is.

Így jól mondá mélytudományú 19-ik elődöm „Annak köszönheti nyugoti Európa összhangzatos műveltségét, hogy az általános tudományok soha el nem veszítették befolyásukat a szaktanulmányokra, hogy az ifjuság azon hibás nézettől, mintha az egyes hivatásbeli szakok teljesen elzárkózott kört képeznének, lehetőleg megóvatott“; s ismét „Az egyetemek történeti fejlődéséből eredt, de eszméjüknek is teljesen megfelelő . . . kapcsolatot, melynek áldásteljes hatását elkülönített elszigetelt szakiskolák soha nem pótolhatnák, híven megőrizni s belterjűleg kifejteni, az ismeretek különféleségében a tudománynak egységét, a nézetek változatosságában az igazság örökös voltát hirdetni intézetünknek általános, a különböző érdekek kiegyenlítése, közvetítése, minden kar igéyeinek igazságos arány szerinti számbavétele pedig az összes testületet képviselő tanácsnak különös . . . szent tiszte és hívatása.“⁹⁾

⁹⁾ 1861/2. t. é. székf. b. 55. l. 37. l. Dr. Pauler.

„Az egyetemi négy kar — jegyzi meg a 12-ik — megtörhetlen frigyen áll egymáshoz, és a tudományok bőségszaruját valóban áldást hozólag csak akkor önti ki az egész mindenségre, ha e szent elválaszthatlan frigyen termékenyül és érleli meg gyümölcseit.“ ¹⁰⁾

Egy 10 év előtti dékáni szózat pedig ekkép óv: „Induljon minden tudomány(szak) a maga utain, nélkülözve a többiek ellenőrző correctiváját s tájékozó felvilágosításait, s csakhamar elfelejtendi mindegyik a tárgya, köre s eszközei által kiszabott korlátokat; s az emberi szellemnek azon veleszületett sajátságánál fogva, mely szerint a résznél meg nem állapodhatván, mindig az egész megértése felé sarkaltatik, kérdésekbe fognak bocsátkozni, melyeken jobb erejüket elforgácsolva letévednek saját haladásuk útjáról, s a mi nagyot a kapcsolatban elértek, a ziláltságban eltékozlandják.“ ¹¹⁾

És hogy csakugyan ezen a dolog helyesen s teljesen felfogott természetéből folyó kölcsönös üdvös frigynek, a tudomány szellemi koszmossa fensőbb egységének, a különféle tudományágak s szakok közti szerves összeköttetésnek *bárminő megzavarása* nemcsak az illető tévútra került vagy megzavart tudományág vagy szak kárával, sőt néha vesztével — mint az álbölcselettel történt — hanem az ösztudománynak is sokszerű hátrányával s elhomályosításával jár: azt a tudományok tág terén századokon át napjainkig lehullámozott tényekre támaszkodva ki-

¹⁰⁾ 1868/9. t. é. székf. b. 78. l.

¹¹⁾ 1870/1. t. é. 59. l. Dr. Dulánszky.

mutatni, négy év előtt csekélységemnek nyílt alkalma. ¹²⁾

És ezen, az általános modern európai fogalom szerint szervezett régibb s újabb teljes tudományegyetemeknek az ösztudományok solidaritását viszatükröztető tanulmányi rendjei által is mindenütt elég jelentőségesen kifejezett, kivált a sokáig izolálva volt újabb keletű szakok továbbélésében akarva nem akarva mindinkább átértzett, s mintegy két évtizedre terjedő vajudas után immár tagadhatlan haszonnal gyakorlatilag is szem előtt tartott s igazolt, és különösen a múlt évtized eleje óta, a holmi elfogultságról bizonyára nem vádolható legilletékes helyekről is nyíltan hangoztatott fontos igazság, szemben azon szintén négy év előtt ugyan már jelezhető, de úgy mélyremenő nagy jelentősége, mint ma már minden kétséget kizáró mérvbeni constatálhatása miatt is a feles ismétlés hibája nélkül még nyomatékosabban hangsúlyozható vajmi tanulságos tény, hogy épen kivált ezen igazság tisztább öntudatának, mintegy másfél lustrum óta elvégre kellőbb s általánosb felébredése, s *vele járó mélyebb kutatás folytán*, nemcsak a majdnem uralomra jutott áltudomány s az igazi közti üdvös határvonal lett — a századunk sark-aberratiói felett az arra illetékes tudományszakok legünnepelebb coryphaeusai, s tudományilag döntő forumai által mindinkább egyértelműebben kimondott halálítéletnek folyton új indokokkali igazolásával — most már határozottan európaszerte markirozva, nemcsak az emberi megismerés s tudás-

¹²⁾ Acta etc. 1876/7. t. é. fasc. I. 61. sk. II.

¹³⁾ Acta etc. 1876/7. t. é. fasc. I. 82 ssöv. II.

nak a külérzékin kívüli többi forrásai is egymásután kezdnek szabadon nyitogattatni, valamint positiv s negativ, közvetlen s közvetett nem egy arraszolgáló előmunkálat serényen végeztetni, hanem az igazság teljes győzedelmére vezető útoni következetes előrehaladás ezentúl követendő programmjának, mintegy kiindulási alap s főpontjául époly örvendetesen, mint helyesen józan egy bölcseletnek az ösztudomány eme természetes közvetítője, igazi értékesítője s üdvös egységesítőjének, mielőbb foganatosítandó restaurálása, construálása iránt is történt meglepő közmegegyezéssel komoly megállapodás, — az előbb hangoztatott igazság, mondom, szemben ezen a mai tudományos világ valóban epochalis tüneményeivel nyújt egyúttal legszebb alkalmat, most áttérnem még magyar anyaegyetemünket mélyen érintő oly egy körülmény legalább rövid kiemelésére, mely feltett épen ma nemcsak illik, de kötelesség is különösen s komolyan elmélkednünk.

Ha nagyérdemű elődömnök jutott a szerencse fáradhatlan buzgalommal, — melyért valamint nagylelkű alapítványáért is Alma Materunk nevében az irántai hálás elismerést s köszönetet e helyről is ünnepélyesen kifejezni kedves kötelességemnek tartom, — ha, mondom, neki jutott a szerencse, lehetőleg méltóan megünnepelhetni anyaintézetünk újjáalakítása századik évfordulóját: úgy, tekintve magát a tárgyat is, de magamra nézve is nem egy címen tartom a körülmények közt fontosnak, ma ünnepélyesen arról is emlékezni, miszerint tudományegyetemünk kettős értelemben is *egy új aera küszöbén áll!* —

Ha a csupán chronologiai mozzanat magában véve is már elég méltó figyelmünkre: úgy legalább kétszeresen is fokozza jelentőségét annak *tán providentiális találkozása* az egész tudományos világban jelenleg észlelhető fenjelzett örvendetes mozgalmakkal, mélyremenő fordulatok, átmeneti stadiumok üdvös megállapodások s készülődésekkel, mint mindannyi szép, de egyúttal komolyan provocáló alkalmammal arra, hogy a culturnépek közt mindinkább méltóbb helyet foglalni törekvő nemzetünk, és így anyaegyetemünk is e szellemi versenybeni tevékeny és sikeres részvétel folytán szintén „nyujthassa — Toldynk mondásaként — s nyújtsa az emberiség közös szellemi vagyonához a maga adalékait.“ ¹⁴⁾

Ha egy lustrum előtt inkább még csak a különféle egyéb ismert formáiban méltán megvetett al-bölcseles legutolsó alakjának a természetbuvárlattal való valóságos fusiójának, az úgynevezett monistikus anyagelvies természetbölcselesnek az igazi exact kutatásra oly sokszerűen káros volta s hitelrontó hamisításai iránti elvégrei öntudatra-ébredés, és a veszélyes fusióból okvetlenül történendő kibontakozás, valamint a természetbuvárlás valódi határainak szükségkép tisztába hozatala iránti jobb meggyőződés volt jelezhető: ¹⁵⁾ *ma már az egész tudományos világban az az iránti leghatározottabb közérzület constatálható, miszerint az igazán tudományos buvárlás mai exigentiáit s indigentiáit kielégíteni képes józan egy bölcsetnek mindenekelőtt szükséges restaurálása, construálása, s a philosophiai képzettség minden szakban*

¹⁴⁾ Acta etc. 1871/2. fasc. I. 69. I.

¹⁵⁾ Acta etc. 1876/7. fasc. I. 93. s köv. II.

mélyen érzett káros hiányának kellő mielőbbi pótlása nélkül további kutatásaink sem a különféle természettudományi, sem egyéb szakokban, sem kellőleg sikeresek, sem üdvösek nem lehetnek.

S a ki tudván, hogy korunknak a tudomány majdnem minden szakára többé-kevésbbé károsan kihatott, s ma már tudományosan nem tagadható sokbani aberrációit, a még a józan gondolkodás törvényeit is megtámadott, s még az öntudat tényét is ignoráltatni követelő álbölcsélet szülte volt, egyúttal belátja, hogy az innét fejlődött, s visszariasztó végconsequentiaikat mélyen éreztetett elég széles zavarok, félreértések, úgyszólván egész tömkelegéből a ma általánosan óhajtott kiutat, s *az igazi s teljes valóság emberileg fürkészhető összes igazságai felé vezető helyes irányt természetszerűleg csak a józan bölcselés*, a következőket az emberi megismerés egymást kiegészítő tökélyesítő összes forrásait hamisítlanul feltárni hivatott igazi bölcsészlet mutathatja meg: az előtt a tudományos világnak annyira vitális egy sarkpont és alapigazságban oly határozott, oly egyértelmű találkozása már magában véve is oly egy messze horderejű epochális tünemény, melyet az igazi tudomány egy még szebb jövője még tisztultabb egének kétségtelen hajnalsugára s örvendetes zálogaként, az előbb-utóbb mindig diadalra jutó igazság felé törő haladottabb őszinte kutatás egyik legszebb vívmányaként kell lelkesen üdvözlönnünk, kell kivált nekünk megszívlelnünk a miatt is, mi tisztelt elődömet ma egy éve e szavakra indítá: „nem mellőzhetem továbbá hallgatással a bölcsészlet iránt majdnem általánosan mutatkozó közönyösséget honunk-

ban, s annak a hallgatók részéről igen káros elhanyagolását az egyetemeken“ ¹⁶⁾.

Azonban, ha a szerencsétlen merő rendszer alkotási valóságos kór emlékei e téren nagy óvatosságra intenek, úgy az utóbbi évek különféle arra irányult kísérleteinek is nagyrésze gyaníttatja előre a nehézségeket, jelzi a hosszú küzdelmeket az üdvösen elhatározottnak majdani kivitele és foganatossítása körül.

Komoly számítás alá nem eső különcködésekről nem is szólva: ott téves, közelebb-távolabb tévútra vezetőknék bizonyított rendszerek pristinatióját sürgetik némelyek még mindig, majd egyszerűen, majd valami újabb vagy holmi eklektikus alakban, mintha történelmileg nem is lenne registrálva régen, miként nullázta legyen fel egyik rendszer a másikat; itt ismét, kivált a metaphysikátóli sajátságos érthetlen idegenkedésből inkább valami egészen újnak, de egyúttal igazán amphibiumos chamaeleonfélének construálását célozzák mások hálátlan fáradozásai, melyben félig-meddigies transscendens dolgok iránt is tétetnének concessiók, de egészben véve mégis csak a külérzék-tapasztalati aposterioristicumoktól függénének döntőleg.

Századunknak a bölcselkedés terén a legszélsőbb végletekig menő két ellentétes főtévely, az idealismus s materialismus körül történt megállapodásainak különben egymástrontó utóhullámozásai elhaló végvisszhangjai ezek, egyúttal arról nyújtván világos tanulást, hogy tudományos téren is mennyire szeretjük,

¹⁶⁾ Acta etc. 1879/80. fasc. I. 61. l. Dr. Margó.

az emberiség mindenkori gyarlóságainál fogva, a szélsőségeket, mily nehezen megy, a jobb belátás dacára is, a megszokottóli megválás, a mélyebben meggyökerezéssel vagy divattá váltattal végleges szakítás!

E mintegy természetes átmeneti nehézségeken való átesés után azon további meggyőződésnek kell mielőbb megérlelnie, miszerint itt is csak az „aurea via“ az üdvös *középut* kell, hogy célhoz vezessen ¹⁷⁾, egyoldalúság, elfogultság s divathajhásztól ment, s az igazságnak valóságnak megfelelő szükséges alapokat, elemeket az összes létezők széles birodalmából bárhonnét fogadó, fürkésző, értékesítő őszinte kutatás mellett.

A közmondásos „errando discimus“-t a nagy Humboldt így fejezé ki: „Minden, mi mozgásra gerjeszt, legyen a mozgató erő bármilyen: tévedések, homályos gyanítások, ösztönszerű sejtelmek vagy tényeken alapuló következtetések, minden az eszmekör tágítására s új utak felfedezésére vezet az értelmiség hatalma érdekében.“

Hogy a csak fokonként történni szokott szellemi fejlődéssel arányos lépéseket nem tartott elhamarkodásai miatt is nem egy* tévútra került mozgalmasan

¹⁷⁾ „A ki egyáltalában haladás, tökély, javítás, célszerű alakítás stb. után törekszik — jegyzi meg egy jeles bölcész (Dr. Katzenberger tanár Lit. Bl. Bonn, 1873. Nr. 228,512) tán a nélkül, hogy tudná, *már is idealista*. Olyasmit céloz ugyanis, mi ugyan még nincsen meg, de lehetséges, sőt minek létezni kellene is, a mi tehát a dolgok benső céljának, rendeltetésének jobban felel meg. Következésként *kizárólagos realizmus* mellett pedig a világon mindennek a réginél kellene maradnia, minden a lassankint okvetlenül bekövetkezendő fogyatkozás s leélttség veszélyének lenne kitéve, és az anyagi természet műveléséről époly kevésbé lehetne szó, mint értelmi s erkölcsi kiképzésről stb.

elkapott, s az imént idézetteket nagyban igazoló újabb s legújabb korunk mégis csakugyan *bámulatra ragadó számtalan fényes és örökbecsű tudományos vívmánnyal dicsekedhetik*: azt csak a vak tagadhatja.

De valamint e becses vívmányok biztos resultatumai, kivált az empiricumok, többé egy szakban sem s így a restaurálandó, construálandó bölcsészetben sem ignoráltathatnak: úgy hasonlóan az oly fennhirdetett szabad kutatást is compromittáló sajnos és káros elfogultság lenne *az akár távolabbi mult érdekeit* csupán azért, mivel azok a multéi, — elítélni, megvetni.

S azért, ha akár a „sötét“-nek elkeresztelt, mert sokszor anachronismusok szemüvegén tekintett vagy tudományos kutatóhoz nem illő felekezeti elfogultságból egyoldalúlag méltányolt, s azért még mindig sokszerűen félreismert középkorról lenne szó: a majdnem naponkint változó divatok s közvélemények szeszélye szerint nem indulható igazi tudomány *az igazság kétségtelen alapjait és gyöngyeit onnét is fogadja*.

„A *mult* — mondja egyetemünk egyik kitünősége ¹⁸⁾, mint minden intézménynél, a tudományvilágában is — s Trendelenburggal ¹⁹⁾ tegyük hozzá a bölcsészetben is — *a jelen és jövőnek éltető gyökere*,

¹⁸⁾ 1860/1. t. é. üdv. 6. 41. l. Dr. Konek. „So danken wir — was wir besitzen und was wir erworben, ja selbst was wir produciren und geistig schaffen, zum grossen Theile der Tradition. Die Wurzeln unseres geistigen Wachsthums sind eingesenkt in den Boden der Geschichte, und saugen aus diesem ihre Nahrung.“ Így a jeles illetékes-Oettingen Sándor dorpati tanár. Die Moralstatistik etc. II. Auflage. Erlangen, 1874. 524. lap.

¹⁹⁾ Logische Untersuchungen. 2 Bde. III. verm. Auflage. Leipz. 70. (Hirzel). I. I. kötet előszavát.

mely által a tudomány fája nyeri az anyaföld szolgálta táperőt.“ A mai cultur-fejlődésnek titka — így ínt a tudós Wirth — az emberiség solidaritásában vagyis azon eljárásban rejlik, miszerint az emberek *tér és idő szerint tanulnak egymástól egymásért gondolkodni*; a jelenkor a múltnak eszméi alapján halad elő, az ifjabb nemzedék a korábbiak vállán évtizedeknek megtömörült eszmetőkéjével épít tovább a közmíveltség templomán ²⁰⁾.

S már e körülmény is valóban óriásivá fokozza a szóban levő feladatot.

A távol múltnak s oly gazdag jelennék majdan okvetlenül tekintetbe veendő kétségtelen tudományos vívmányait mindenek előtt kellőleg tisztába, s összefüggésbe hozni, s úgy értékesíteni, nehogy újból zavarólag többé-kevesbbé homokra építsünk, és ismét teljes és solid helyett, csonka vagy épen ingatag palotát construáljunk az ösztudomány vesztélyére: ez már magában véve is bizonyára oly rengeteg széles egy tér, melyet kellőleg befutni csak vajmi nagy erőmegfeszítés, s csak idővel sikerülhet.

Így, hogy csak a már valóban elláthatlanul felhalmozott s a felettük szükséges uralmat lehetlenítő újabb s legújabb szellemi kincsek ilyenén végleges tisztábahozatala s tökélyesbitéséről emlékezzünk: ez a különféle tudományszakok újabb s legújabb irodalmi felett tartott fáradságos, de vajmi hálás, noha persze egyes ember részéről kimerítőleg alig történhető szemle útján észlelhető indigentiák s exigentiákhoz képest, röviden körvonaloza csak:

²⁰⁾ Grundzüge der National-Oekonomie. Köln, 1870. III. Bd. (Handbuch d. Bankwesens) az előszóban.

az egyes szakokban amúgy is már eléggé *felszaporodott detail-munkák átnézetes összefüggésben* tájékoztató rendszerezése, s így egyúttal

az egyes szakok *tanulságos történeti fejlődésének s jelen állásának* lehetővé válандó tüzetes feltüntetése,

a *végleg megállapított* biztos eredményeknek a *puszta ideiglenes* feltevénytől, valamint a netán csak ezekre alapított ingatag lehozatalok s véleményektől *óvatos pontos megkülönböztetése*,

az ekkép is tökélyesített összes szakoknak a *tudományilag már elítélt* álbölcseletek, világnézletek, feltevények salakjaitól, továbbá

az akár sokszor nemzeti, akár felekezeti vagy egyéb káros kizárólagosság vajmi gyakori *tendentiától való gondos mentesítése*,

az eldöntetlen s azért hézagot képző, de szükségesb problémák és feltevényeknek *legalább összhangzatba hozatala* s lehető *tökélyesbítése*,

és, hogy egyebet mellőzzek. végleg — mit itt is ismételve hangsúlyozunk — egyáltalában az által fog történhetni, ha az emberi megismerésnek az *anyagi és szellemi összes létezőkre kiterjedő valamennyi ismeretforrását* kellőleg tiszteletben tartván, az alaptalan tagadás s egymástól mitsem tanulás üdvtelen elvének okulva feladása mellett, *más szakok correctíváit* s nem kevésbé biztos eredményeit kölcsönös igazságszeretettel elfogadjuk, s a *tudományos mélység érdekében* is kellőleg értékesítjük.

Ha áll — mint áll is — hogy „az úgymondott genie a mai tudományos világban elvesztette nimbuszát, mert a tudományoknak nagyobbszerű meggazdagodásai nem egyszerű ötleteknek többé, hanem

csak fáradhatatlan szorgalommal folytatott munkás-ságnak köszönik keletkezésüket“ : ²¹⁾ úgy ezen különben is nem egy emberélet rövid tartamát, hanem jóformán mozgalom, s küzdelemteljes egy egész új, s ki tudja mily hosszú epochát igénybevevő óriási feladatoknak persze csak az emberi gyarlóságszabta határokig leendő megoldása nem egyes lángeszektől várható immár, hanem a kulturnépek versengő összműködése által érethetik el csak.

S azért, ha csak a mívelt nemzetek sorából törölni önvesztünkre nem kívánunk, ezen legalább alapvonalaiban feltüntetett szellemi nagy feladatok megoldására valamennyi hivatottunknak, s ezek közt természetesen tudomány-egyetemünknek is méltóképen közreműködni szent kötelességök.

És, ha még csak egy évtized előtt egymásutáni két rectori beszéd ²²⁾ anyaintézetünket tanárai s taneszközei, helyiségei s intézeteire vonatkozott számok nyomán a világ minden egyetemei közt a legutolsóinak, sőt az egyetemi jelleget nélkülözőnek vitató egy német röpirat keserű tartalmával kényszerült foglalkozni, és Alma materünk hiányai és elmaradásának nagyrészen bevallása mellett csak azzal védhette becsületünket, hogy „a múlt vétkeiről, melyek nem az egyetem vétkei voltak, nem mi tétethetünk felelősekké“ ; és

²¹⁾ Acta etc. 1878/9. Fasc. I. 59. l. Dr. Rupp. Különb. is, jobbra állván, mit Oettingen mond (Moralstatistik. II. Aufl. Erlangen, 1874. 520. l. l.) „Das Original- und Genialsinn gilt nur cum grano salis für den vom Weibe geborenen Menschen. Er kann nie ein geistiger Schöpfer, sondern höchstens ein Neubildner sein, der an das Alte anknüpfen und dem Gesetze geistiger Bewegung sich fügen muss, wenn sein Wirken nicht fruchtlos und erfolglos bleiben soll.“

²²⁾ 1870/1. t. é. székf. b. Dr. Stockinger ; 1871/2. t. é. székf. b. Dr. Toldy.

ha azóta, hogy rá egy évvel is már elhangozhatott az örömszózat: „hajmallik valahára az egyetem fellett!“ ²³⁾ rövid nyolc év múlva az újjáalakíttatás századik évfordulója alkalmával már „nyugodt öntudattal és bátran“ ünnepélyesen hangsúlyoztathatott ²⁴⁾, miszerint magyar anyaegyetemünk „Felséges Urunk s apost. királyunk jóakarata és legkegyelmesebb pártfogása, nemzeti önálló kormányunk, s a közoktatási ügyek élén álló minister úr különös gondossága és erélye, valamint a nemzeti képviselő nagylelkű munificenciája folytán“ az utóbbi időkben elvégre nyert „óriási lendületnek... megfelelő óriási haladást is mutat“, s „ma már, noha még vannak megoldást váró igényei, a leghiresb európai egyetemek színvonalára emelkedett, és sok másodrendű külföldi egyetemet messze túlszárnyalt“ és, hogy „az összes osztrák-magyar és német birodalmi egyetemek között — legalább népességre nézve ²⁵⁾ — jelenleg a berlini és bécsi után következik, azaz a harmadik helyet foglalja el:“ — úgy ezen az elért eredményekhez képest *elenyészőleg csekély tíz—húsz év alatti óriási*, és még a legmegrögzöttebb pessimistáknak is *tiszteletet paran-*

²³⁾ 1871/2. t. é. Rect. záró. 23. l. (Acta etc. 1872/3. fasc. I.)

²⁴⁾ 1880. máj. 13. t. ünnepi beszéd. Dr. Margó. „Az egyetem múltja és jelene.“

²⁵⁾ Mire pedig Oettingen. a jeles statisztikus másokkal szintén nagy súlyt fektet: „Die Universitätsbildung könnte an sich schon ein Maasstab für den Culturfortschritt eines ganzen Volkes sein. Denn die akademischen Arbeiter und Jünger der Wissenschaft stehen ja nicht als einzeln hercorragende und glänzende Lichter etwa über dem profanum vulgus und ausser Connex mit demselben. Vielmehr sind auch sie aus dem Boden des gesammten Volkslebens hervorgewachsen und repräsentiren die geistigen Errungenschaften der socialen und nationalen Gesamtarbeit.“ Moralistatistik etc. i. h. 539. l.

csoló, s „az európai egyetemek történetében páratlan“ szép haladás egyszersmind a lehetőleg legteljesb biztosítékot nyújtja magyar anyaegyetemünk részéről bizonyára jövőre is, még pedig annál is inkább, mert, — mint méltán remélhetjük, — ezentúl tán még sikeresebben, mert a megoldást váró igényeknek is kielégítése mellett még akadálytalanabbul fog valamint bel-s külterjűebben is az emberiség s a haza szellemi kincseinek gyűjtése, fürkészése, nemesb értékesítése, de gyarapításához is hozzájárulhatni.

És most úgy vélvén, hogy különben túlmennék a határon, meddig a mélyen tisztelt gyülekezet szíves figyelmét s türelmét, kivált ma ezen amúgy is fárasztóbb ünnepélyen, igénybe szabad vennem: ezen *általános jelzésekkel* be kell érnem, annál is inkább, mert arra, hogy az annyira fontos és vitális tárgyról többet és részletesebbet mondhassak, talán máskor leend kedvezőbb alkalmam.

Végre csak még *egyetemünk tisztelt polgáraihoz*, hazánk eme kiváló reményeihez kell néhány szót intéznem nemcsak azért, mert őket egyetemünk összetestületéből kifelednünk soha nem szabad, nem lehet, de a ma legutóbb mondottak kapcsán, oly fontos egy új korszak küszöbén állva, azért is, mert a jelzett szellemi nagy verseny dicsőséget vagy halálthozó küzdterén a hazai tudomány legkiválóbb előharcosai legközelebb ők lesznek, jövőnk ama szép s mulasztatlan feladatának megvalósítására sikeresen közreműködni kiválólag ők hivatvák, nemzeti reputatióink emelésére, hol közvetlenül, hol közvetve a legdőntőbb tényezők ők leendenek.

Beszédem elején *bizalmi viszonyról* szóltam. Hogy

ama nemes s nélkülözhetlen kapocs lényeges egy contingensét s üdvös kiegészítését, — tisztelt egyetemi polgárok! — Önök szíveiben is nyerve *a tanáraiukhozi őszinte ragaszkodás alakjában*, már csak azért is kell, mert a tantermekben hallottaknak csupán valamely tankönyv mankóján akár legszorgalmasb, de pusztá assimilatióján kívül és felül, ismereteik kellő kiegészítése s mélyebb tudományos értékesítése végett — jól jegyezzük meg — *okvetlenül szükség levén öntevékeny kísérlet s buvárlatra is*, melyre az egyetem falai közt úgyszólván csak az út az eszköz s módszer jelöltethetnek ki: Önök serény munkálkodásuk közben biztos, kipróbált s illetékes kalauzokra, s oly meghitt tanácsadókra szorúlnak, mint minőket tanáiraikban, *e téren legtermészetesb jó barátjaikban* birnak, nehogy az ismeretek s szellemi termékek ma már egész tömkelege és tengerének kivált jelenleg nem egy részen zavarosan s magasra felvert hullámjain, az annyi kétes becsű vagy épen áltudományos termék többnyire szirén hangokkal csalogató veszélyes zátonyai s szirtjei közt károsan, üdv s céltalanul bolyongani kényszerüljenek.

Szóba hoztam *egyetemünk egyik főpalladiumát, autonomiánkat is*; Önöktől függ kiválólag, hogy tanulmányi s fegyelmi szabályzataink folytonos és legtűzesebb figyelembevételre s tiszteletbentartásra, *a tanulási szabadság* célszerű élvezete, feddhetlen magaviseletők s férfias érett maguktartása mellett bárminő másunnani, akár feles, akár szükséges ingerentiákra, s ezek consequentiáira holmi *leginkább döntenéi szokott gyakorlati támpontok* soha még távolról se nyujtassanak. Különben bizvást oszthatni vélem egy e téren

bizonyára tapasztalt köztisztelt férfit nézetét, mely szerint „Vétek volna ugyan a fiatalság szellemének rendes kifejlődési folyamatában gyökerező szabadsági vágyat annyira megszorítani, hogy a fiatal ember szabad lelki fejlődésében megakadályoztatva, ezzel együtt azon szabadság érzetétől is megfosztatnék, mely nélkülözhetlen kellék arra, hogy az állam követelte korlátok között szabad polgárává fejlőd-hessék . . . De a mily határozottsággal vitatom, hogy Önöknek ezen szabadsági körök sértetlenül fen-tartassék, ép oly nyíltan adok másfelől kifejezést azon nézetemnek is, miszerint semmi intézkedést nem tar-tok eléggé erélyesnek arra, hogy a szabadsági körét túllépő a kellő korlátok közé visszautasíttassék“ ²⁶⁾.

Érintém továbbá az egyes tudománycsoportu-latok s egyes szakok közti *szerves összetartozásnak*, *a kölcsönös egymásra szorulás*, s üdvös harmoniának va-lamint *az ezt hivatásszerűen közvetítő bölcsészet*, *s a phi-losophiai képzettség szükségességének* fontos igazságait is; — ha veszélyes *egyoldalúságba*, s az innen eredni szokott *káros elfogultságba* esni nem akarnak: a nem kevésbbé üdvtelen kontár-avatkozástól ugyan óva-kodva, — más szakoknak is biztos eredményeit ne csak tiszteljük, hanem ha kell, — az erre jelen viszo-nyaik közt oly kedvező alkalommal élve, *a tudomá-nyos mélység* érdekében is, keressenek s bizton találni is fognak illetékes felvilágosítást, mely esetleg nem egy tévedéstől mentheti meg, s szakkutatásaik egész irányára gyakorolhat, de csak egyúttali kellő philo-sophiai képzettség mulaszthatlan megszerzése mellett, üdvösen döntő befolyást.

²⁶⁾ Acta etc. 1878/9. fasc. I. 66. l. Dr. Rupp.

A tudományos világban jelenleg európaszerte örvendetesen mutatkozó jobb meggyőződés - szülte oly mélyremenő átalános mozgalmak pedig, melyekről legutóbb szoltam, mint az ösztudomány egy új s következetesség mellett fényesb epochájának, mely anyaintézetünkével oly jelentősegesen találkozik, magasztos, de egyúttal óriási feladatait jelző kétségtelen tények, kivált Önöknek, mint ama szellemi nagy verseny legközelebb leendő bajnokainak ragadhatják meg nagyratörekvő egész lelköket.

A küzdterről nemzetünk sem el — sem többé hátra nem maradhat; és ha „a teljes siker — mint ünnepevényesen jól jegyzé meg tisztelt elődöm, — egyedül az ifjú nemzedékek jellemszilárdsága, erkölcsi értéke és szellemi tisztasága által lesz elérhető“ ²⁷⁾: úgy Önökre, mint a hazai ifjúság színe javára és így mint a leghivatottabb s legkiválóbb tényezőkre háramlík, nagy felelősséggel s legteljesb mérvben, a szó nemesb értelmébeni hazafiságnak s a nemzeti fenmaradás biztosításának legszentebb kötelessége, mely akár egész az önfeláldozásig megfeszítendő testi-, lelkierejök- s drága idejöknek bármi másra pazarlását, bármi egyébbeli zsibbasztását, de csupán a kenyértudomány alsóbb fokáig menő elégtelen értékesítését is teljesen zárja ki.

E magasztos feladataik fenkölt öntudatával fogjanak egész lélekkel, kettőzött, tiszszerezett buzgóság s erélylyel kitaratással tanulmányaikhoz; fogjanak *mindnyájan*, hogy azon „viszonylag legalaposabb gáncs“ se érhessen bennünket, miszerint „míg a kö-

²⁷⁾ Az egyetem multja és jelené. Ünnepi beszéd. Budapest, 1880. 22. l.

rünkben tanulmányozók egyik töredékének képzettsége kellőleg intensív, addig a tudományterjesztés alanylag extensív sikere a másik töredék részvétlensége miatt elégtelen“ ²⁸⁾; fogjanak ugyanazon öntudattal, s jelzett módon tanulmányaikhoz *azonnal még ez évben*: legyen ez által is a jelen tanév méltó nyitánya anyaintézetünk, a hazai tudomány s nemzeti kultúra feladatteljes új korszakának!

„Dimidium facti“, mondja Horác — „qui coepit“ s tegyük hozzá: „qui bene coepit, habet“ ²⁹⁾.

Nagy Széchenyink mondásaként: „a magyar nemzetnek az elmulasztottak helyrepótlásában rendkívüli, s csaknem a csodákkal határos testi s szellemi ereje van.“

Mint igazoltuk eddig is: igazoljuk még inkább ezentúl is e lelkesítő szózatot kivált azon szellemi küzdőtéren — a tudományén — melyen napjainkban nemzetek üdve, bukása, élete, halála dől el!

Legyen az új korszak, melynek ma küszöbét lépjük át — Isten áldása mellett — a letűntnél mindekép még fényesebb, s magyar anyaegyetemünkre nézve még dicsőbb! S e szívből fakadt óhaj legyen egyúttal mai ünnepélyünk — legillőbb — legméltóbb záradéka!

²⁸⁾ Acta etc. 1877/8. Fasc. I. 57. l. Dr. Hoffmann.

²⁹⁾ Lib. I. Epist. II. v. 40. Rec. J. C. Orelli. Ed. III. J. G. Baiteri. Turici. 1852. vol. II. p. 402.